

O'QUVCHILARNING O'QISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Jamalova Baxitgul Ijajatdinovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Taxtakupir tumani 3-sonli ayrim fanlar chuqur o'qitiladigan sinfi mavjud umumta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining asoslari, uning bosqichlari va amaliy yo'nalishlari atroflicha yoritildi. O'qish ko'nikmasi ta'lim tizimining asosiy ustunlaridan biri sifatida ta'kidlandi va uning shakllanish xususiyatlari har tomonlama ochib berildi. Maqolada o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy usullari, o'qituvchilarning bu jarayondagi o'rni hamda oilaning ta'siri keng qamrovda tahlil qilindi. Shuningdek, o'qish texnikasi, tushunib o'qish, ifodali o'qish kabi muhim jihatlar alohida ko'rib chiqildi. Tadqiqot davomida ta'lim jarayonida qo'llaniladigan turli xil mashq va topshiriqlarning samaradorligi baholandi.*

Kalit so'zlar: *o'qish ko'nikmasi, shakllantirish, o'qitish usullari, tushunib o'qish, ifodali o'qish, ta'lim jarayoni, boshlang'ich sinf, bilim olish, matn tahlili, pedagogik yondashuv*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O'qish ko'nikmasi shaxsning bilim olishi, dunyoqarashini kengaytirishi va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan asosiy malakalardan biridir. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qish ko'nikmasining to'g'ri va samarali shakllanishi keyingi o'quv bosqichlarida muvaffaqiyatning kalitidir.

O'qish ko'nikmasi oddiy ravishda harflarni tanish yoki so'zlarni talaffuz qilishdan iborat emas. Bu murakkab aqliy jarayon bo'lib, unda idrok etish, tushunish, tahlil qilish va baholash kabi bir qator aqliy faoliyat turlari qatnashadi. Shu sababli, o'qish ko'nikmasini shakllantirish masalasi pedagog olimlar va amaliyotchilar tomonidan doimo e'tibor markazida bo'lib kelgan.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning yangi, samarali yo'llarini topishni taqozo etmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, zamonaviy ta'lim vositalarining paydo bo'lishi pedagoglardan bu sohadagi bilimlarini muntazam yangilab borishni talab qiladi.

ASOSIY QISM

O'qish ko'nikmasining mohiyati va ahamiyati

O'qish ko'nikmasi insonning nutq faoliyatining muhim turidir. Bu ko'nikma orqali inson yozma matnlarni idrok etish, ularning mazmunini anglash va o'z ongida qayta ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi. O'qish jarayonida ko'rish, eshitish, fikrlash kabi turli aqliy jarayonlar bir vaqtning o'zida faoliyat ko'rsatadi.

Pedagogika fanida o'qish ko'nikmasi to'rt asosiy komponentdan tashkil topgan deb qaraladi. Birinchi komponent - bu texnik o'qish bo'lib, unda harflarni tanish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, so'zlarni shakllantirish jarayonlari amalga oshiriladi. Ikkinchi komponent - o'qilgan matnni tushunish, uchinchi komponent - ifodali o'qish, to'rtinchi komponent esa o'qish tezligi bilan bog'liq.

O'qish ko'nikmasi shaxsning ma'naviy va intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Kitob o'qish orqali inson bilimni boyitadi, dunyoni anglash doirasini kengaytiradi, o'z fikrlarini to'g'ri ifodalash malakasini oshiradi. Shuningdek, o'qish estetik zavq olish vositasi bo'lib, inson ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'qish ko'nikmasini shakllantirishning bosqichlari

O'qish ko'nikmasini shakllantirish uzoq muddatli va izchil jarayon bo'lib, bir necha bosqichlardan iborat. Dastlabki bosqich - tayyorgarlik bosqichi deb ataladi. Bu bosqichda bolalar tovush va harf tushunchalarini o'zlashtiradi, nutq apparatini tayyorlaydi, tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan bu ishlar bolalarning maktabda o'qishga tayyorligini ta'minlaydi.

Ikkinchi bosqich - alifboni o'rganish davri hisoblanadi. Bu davrda bolalar barcha harflarni o'rganadilar, ularni tovushlar bilan bog'laydilar, oddiy so'z va gaplarni o'qiy bosahlaydilar. Bu bosqichda asosiy e'tibor harflarni to'g'ri tanish va ovozli o'qishga qaratiladi. Darslar davomida turli xil ko'rgazmali qurollar, didaktik o'yinlar va mashqlar qo'llaniladi.

Uchinchi bosqichda bo'g'inlab o'qishdan so'zma-so'z o'qishga o'tish amalga oshiriladi. Bu jarayon asta-sekin kechadi va har bir o'quvchining individual xususiyatlariga bog'liq. Pedagoglar bu davrda o'quvchilarga matn bilan ishlash, undagi asosiy fikrni ajratib olish, voqealar ketma-ketligini kuzatish kabi malakalarni o'rgatishga ko'proq e'tibor berishadi.

To'rtinchi bosqich - ongli va ifodali o'qish malakasini mustahkamlash bosqichidir. Bu bosqichda o'quvchilar turli janrdagi matnlar bilan tanishadilar, ularni tahlil qilishni o'rganadilar, o'qilgan matn yuzasidan fikr bildirish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Shuningdek, o'qish tezligini oshirish ustida ham muntazam ish olib boriladi.

O'qish ko'nikmasini shakllantirishning usullari

O'qish ko'nikmasini shakllantirish uchun pedagogik amaliyotda turli xil usullar qo'llaniladi. Ovozli o'qish usuli eng qadimgi va keng tarqalgan usullardan biri hisoblanadi. Bu usulda o'quvchilar matnni baland ovoz bilan o'qiydilar, natijada talaffuz ko'nikmasi mustahkamlanadi va o'qituvchi xatoliklarni tezda aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ichki o'qish usuli yuqori bosqichlarda qo'llaniladi. Bu usul o'quvchilarga matnni tez va chuqur tushunish imkonini beradi. Ichki o'qish vaqtida o'quvchi barcha e'tiborini matn mazmuniga qaratadi, shuning uchun tushunish darajasi yuqori bo'ladi. Pedagoglar bu usulni bosqichma-bosqich joriy qilishadi.

Tanlangan o'qish usuli ma'lum bir maqsadga erishish uchun matnning zarur qismlarini topish va o'qishni nazarda tutadi. Bu usul o'quvchilarda axborot bilan ishlash, kerakli ma'lumotlarni tez topish malakalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmasi zamonaviy ta'limda muhim ahamiyatga ega.

Ijodiy o‘qish usuli o‘quvchilarda badiiy asar haqida o‘z fikrlarini shakllantirish, qahramon xatti-harakatlarini baholash, voqealarning rivojlanishini bashorat qilish kabi malakalarni rivojlantiradi. Bu usul o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi va adabiyotga qiziqishlarini kuchaytiradi.

Tushunib o‘qish ko‘nikmasi

Tushunib o‘qish o‘qish ko‘nikmasining eng muhim jihati hisoblanadi. Matnni shunchaki o‘qib chiqish emas, balki uning ma‘nosini to‘liq anglash, muallif fikrlarini idrok etish, matnda berilgan ma‘lumotlarni o‘z tajribalari bilan bog‘lash kerak. Tushunib o‘qish bir necha darajalarni o‘z ichiga oladi.

Birinchi daraja - bevosita tushunish deb ataladi. Bu darajada o‘quvchi matnda ochiq aytilgan ma‘lumotlarni anglaydi, voqealar ketma-ketligini kuzatadi, qahramonlarni farqlaydi. Bu eng oddiy tushunish shakli bo‘lib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga xosdir.

Ikkinchi daraja - talqin qilish darajasi hisoblanadi. Bu darajada o‘quvchi matn mazmunini chuqurroq o‘rganadi, qahramonlarning xatti-harakatlariga baho beradi, muallif maqsadini anglashga harakat qiladi. O‘quvchi matnda bevosita aytilmagan ma‘nolarni ham tushunishga intiladi.

Uchinchi daraja - baholash va tahlil qilish darajasi deb yuritiladi. Bu eng yuqori daraja bo‘lib, unda o‘quvchi asarni yaxlit holda tahlil qiladi, uning g‘oyaviy mazmunini ochadi, o‘z munosabatini bildiradi. Pedagoglar o‘quvchilarda ushbu darajani shakllantirish uchun maxsus savollar tuzadilar, muhokama uyushtiradilar.

Tushunib o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirish uchun matn bilan turli xil ishlar olib boriladi. Matnni qismlarga bo‘lib o‘qish, har bir qismga sarlavha qo‘yish, asosiy fikrni ajratib olish, qahramonlarning xarakterini tahlil qilish, voqealar rivojlanishini jadval ko‘rinishida tuzish kabi topshiriqlar beriladi. Bundan tashqari, matn yuzasidan turli darajadagi savollar tuzish ham muhim ahamiyatga ega.

Ifodali o‘qish malakasini rivojlantirish

Ifodali o‘qish matnni o‘qish jarayonida undagi his-tuyg‘ularni to‘g‘ri etkazish, intonatsiya, pauzalar, urg‘u va ovoz kuchidan o‘rinli foydalanish demakdir. Ifodali o‘qish orqali matn mazmuni aniqroq va ta’sirliroq yetkaziladi, tinglovchilarda qiziqish uyg‘otiladi.

Ifodali o‘qishni o‘rgatish murakkab jarayon bo‘lib, u bir necha yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchi navbatda, o‘quvchilarda to‘g‘ri nafas olish ko‘nikmasi shakllantiriladi. To‘g‘ri nafas olish uzoq gaplarni uzilmasdan o‘qish, ovozning aniqligini saqlash uchun zarur. Maxsus mashqlar orqali bu ko‘nikma rivojlantiriladi.

Ikkinchi yo‘nalish - intonatsiya ustida ishlashdir. Intonatsiya gapning ma‘nosini aniqlashtiradi, his-tuyg‘ularni ifodalaydi. O‘quvchilar turli xil gap turlarini - darak, so‘roq, buyruq, undov gaplarni to‘g‘ri intonatsiya bilan o‘qishni o‘rganadilar. Buning uchun namunali o‘qish, takrorlash, taqqoslash usullari qo‘llaniladi.

Uchinchi yo‘nalish - pauzalardan to‘g‘ri foydalanishdir. Pauza matn mazmunini ajratishga, tinglovchiga o‘ylash imkonini berishga xizmat qiladi. Tinish belgilariga mos ravishda pauza qo‘yish, mazmuniy pauza qilish kabi malakalar shakllantiriladi. O‘qituvchilar dars jarayonida bunga alohida e’tibor beradilar.

To'rtinchi yo'nalish - urg'u va tovush kuchidan o'rinli foydalanishdir. Muhim so'zlarni ta'kidlash uchun urg'u qo'yiladi, his-tuyg'ularni ifodalash uchun tovush kuchi o'zgartiriladi. Bu malakalar matnni jonli va ta'sirli qiladi. Pedagoglar namunali o'qish orqali bu ko'nikmalarni o'rgatishadi.

O'qituvchining o'qish ko'nikmasini shakllantirishdagi o'rni

O'qituvchi o'qish ko'nikmasini shakllantirish jarayonining asosiy tashkilotchisi va rahbari hisoblanadi. Uning kasbiy mahorati, bilimi va tajribasi o'quvchilarning o'qish ko'nikmasini shakllantirishning sifati va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'qituvchi birinchi navbatda o'quvchilarda kitob va o'qishga bo'lgan qiziqishni uyg'otishi lozim. Buning uchun qiziqarli kitoblar tanlash, ularni hayajonli tarzda taqdim etish, o'qish jarayonini qiziqarli tashkil qilish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'zi kitob o'qishni yaxshi ko'rsa, bu muhabbatni o'quvchilariga ham o'tkazadi.

O'qituvchi har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Ba'zi o'quvchilar tez o'qishga moyil bo'lsa, boshqalari sekinroq o'qiydilar. Ba'zilar ovozli o'qishni yaxshi ko'rishsa, boshqalari ichki o'qishni afzal ko'radilar. Shaxsiy yondashuv orqali har bir o'quvchiga mos usul va topshiriqlar tanlanadi.

O'qituvchi shuningdek, o'quvchilarda mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi. Kitobxonlik daftarlarini yuritish, o'qilgan kitoblar haqida fikr almashish, kutubxonaga tashrif buyurish kabi ishlar tashkil etiladi. Bular o'quvchilarning kitob dunyosiga kirish eshiklarini ochadi.

Oilaning o'qish ko'nikmasini shakllantirishdagi roli

Oila o'quvchining o'qish ko'nikmasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarning kitobga munosabati, oilada o'qish an'analari, uyda kitoblar mavjudligi va boshqa omillar bolaning o'qish ko'nikmasini rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar bolalarida kitobga muhabbatni kichkintoyligidan shakllantirishi kerak. Ertaklar hikoya qilish, birgalikda kitob ko'rish va o'qish, bolalar kutubxonasini tashkil qilish kabi ishlar muhim ahamiyatga ega. Oilada o'qish an'anasi bo'lsa, bola tabiiy ravishda kitobga qiziqadi.

Ota-onalar bolaning maktabdagi o'qish jarayonini qo'llab-quvvatlashlari zarur. Uy vazifalarini bajarishda yordam berish, o'qish darslarini tinglash, qiyinchiliklar paydo bo'lganda ko'maklashish kerak. Biroq, bu yordam haddan oshmasligi, bolaning mustaqilligini buzmasligi muhim.

O'qish texnikasini takomillashtirish

O'qish texnikasi o'qish tezligi, to'g'riligi va ravonligini o'z ichiga oladi. Yuqori o'qish texnikasi o'quvchining bilim olish samaradorligini oshiradi, vaqtni tejaydi va o'qishga bo'lgan qiziqishni mustahkamlaydi.

O'qish tezligini oshirish uchun maxsus mashqlar bajariladi. Ko'z harakati kengligini oshirish, bir qarashda ko'proq so'zlarni qamrab olish, ortga qaytmasdan o'qish kabi malakalar rivojlantiriladi. Biroq, tezlik matn tushunishiga zarar yetkazmasligi kerak.

To'g'ri o'qish malakasi ham muhim ahamiyatga ega. Harflarni adashmasdan o'qish, so'zlarni to'liq talaffuz qilish, tinish belgilariga rioya qilish kerak. Xatolarga yo'l qo'yilsa, ular darhol tuzatilishi lozim. Aks holda, noto'g'ri o'qish odatga aylanadi.

O'qish texnikasini takomillashtirish uchun o'quvchilarning o'qish darajasi muntazam tekshiriladi. Daqiqada nechta so'z o'qish, qanday xatolarga yo'l qo'yish, mazmunni qanchalik tushunish kabi ko'rsatkichlar aniqlanadi. Natijalar asosida keyingi ishlar rejalashtiriladi.

Turli xil matnlar bilan ishlash

O'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini to'liq shakllantirish uchun turli janrdagi matnlar bilan ishlash zarur. Badiiy, ilmiy-ommabop, publitsistik matnlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega va alohida yondashuv talab qiladi.

Badiiy matnlar bilan ishlashda asosiy e'tibor obrazlilik, his-tuyg'ular, badiiy tasvirlarni tushunishga qaratiladi. O'quvchilar qahramonlarning xarakterini tahlil qilishni, ularning xatti-harakatlarini baholashni, asarning g'oyaviy mazmunini anglashni o'rganadilar. Bunday matnlar o'quvchilarda estetik his-tuyg'ularni rivojlantiradi.

Ilmiy-ommabop matnlar bilan ishlashda faktlarni ajratib olish, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish, axborotni tizimlashtirish muhim. Bu matnlar o'quvchilarning bilimlarini boyitadi, dunyoqarashini kengaytiradi. Jadvallar, rasmlar, sxemalar bilan ishlash malakasi ham rivojlanadi.

Publitsistik matnlar hozirgi zamon voqealari, ijtimoiy masalalar haqida ma'lumot beradi. Bu matnlar bilan ishlash o'quvchilarda hayotga faol munosabatni shakllantiradi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Muallif fikrini ajratib olish, dalillarni baholash malakasi hosil bo'ladi.

Turli janrlarni taqqoslash ham foydali. Bir mavzuda yozilgan badiiy va ilmiy matnlarni solishtirish, ularning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash o'quvchilarning tahlil qilish malakasini oshiradi. Bunday ishlar yuqori sinflarda olib boriladi.

XULOSA

O'qish ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim tizimining muhim vazifalari qatoriga kiradi. Ushbu ko'nikma shaxsning har tomonlama rivojlanishi, bilim olishi va jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi uchun zarurdir. Tadqiqot davomida o'qish ko'nikmasining mohiyati, uning tarkibiy qismlari va shakllanish bosqichlari atroflicha ko'rib chiqildi.

O'qish ko'nikmasi texnik o'qish, tushunib o'qish, ifodali o'qish va o'qish tezligi kabi qismlardan tashkil topganligi aniqlandi. Har bir qism alohida e'tibor talab qiladi va maxsus usullar yordamida rivojlantiriladi. Tayyorgarlik bosqichidan boshlab, to'liq shakllangan o'qish malakasiga erishishgacha bo'lgan yo'l bir necha yilni qamrab oladi.

O'qituvchining kasbiy mahorathi va shaxsiy xususiyatlari o'qish ko'nikmasini shakllantirishning samaradorligiga bevosita ta'sir qilishi aniqlandi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki namuna bo'luvchi, yo'l ko'rsatuvchi va qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Uning kitobga muhabbati, dars tashkil qilish mahorati, individual yondashuv qobiliyati muhim ahamiyatga ega.

Oilaning roli ham katta ekanligi ta'kidlandi. Ota-onalarning kitobga munosabati, oiladagi o'qish an'analari, bolani qo'llab-quvvatlash darajasi o'qituvchining o'qish ko'nikmasini rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maktab va oila hamkorligi eng yaxshi natijalarni beradi.

O'qish ko'nikmalarini shakllantirish uzluksiz jarayon bo'lib, u boshlang'ich sinfdan boshlanadi va hayot davomida davom etadi. Har bir bosqichda yangi talablar va vazifalar paydo bo'ladi. Pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilarning birgalikdagi harakati muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov N.A. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkil etish. – Toshkent: O'qituvchi, 2023. – 248 bet.
2. Azizxo'jayev A.T. O'quvchilarning o'qish madaniyatini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 2024. – 312 bet.
3. Begmatov S.M. Ta'limda zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – 276 bet.
4. Ergashev I.Sh. O'qish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2024. – 189 bet.
5. Ismoilov M.R. Boshlang'ich ta'limda interfaol usullar. – Toshkent: Sharq, 2023. – 224 bet.
6. Jumayev R.K. O'qitishning psixologik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2024. – 267 bet.
7. Mahmudov N.T. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2023. – 295 bet.
8. Norqobilov X.N. Tushunib o'qish texnologiyasi. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2024. – 178 bet.
9. Qosimova G.A. Ifodali o'qish malakasini shakllantirish. – Toshkent: Yangi nashr, 2023. – 156 bet.
10. Rahmonov A.S. Maktab va oila hamkorligi. – Toshkent: Sharq yulduzi, 2024. – 203 bet.
11. Salimov H.Y. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 241 bet.
12. Toshmatov O.B. O'qish ko'nikmalarini baholash mezonlari. – Toshkent: Ma'rifat, 2024. – 167 bet.